

ONA TILI DARSLARIDA LUG'ATLAR BILAN ISHLASH (8-SINF ONA TILI DARSLIGINING 25-26-DARSLARI ASOSIDA)

Tojmuratova Dilnoza Sherzod qizi

SamDUKF Pedagogika va tillarni o'qitish: o'zbek tili fakulteti

3-kurs talabasi

xaitovsherzod147@gmail.com

Annotatsiya. O'qituvchilarning o'quvchilarda mumtoz matn va lug'atlar bilan ishlash ko'nikmalarini shakillantirishlari uchun tahliliy-uslubiy materaillar va o'qituvchilar uchun "Matn va lug'atlar bilan ishlash" mavzularini o'quv jarayonida keng ko'lamda tadbiq eta olishlari uchun namunaviy-uslubiy dars tahlili haqida.

Kalit so'zlar: mumtoz matn, axborotlashgan jamiyat, malolat, afgor, shavq, mato, g'avvos, ko'shish, solik.

KIRISH

XXI asrda har bir til o'z jozibasi, tasviriy ifodadalashda aniqligini, ramziylik, tarixiylik, ma'lum uslub ifodasida koloritning kuchini yo'qotmasligi uchun axborotlashgan jamiyatning negiziga tobora chuqurroq kirib borishga harakat qilmoqda. Bunday harakatlardan eng samarali, albatta ta'lim sohasida milliy tilning batafsil va puxta o'tilishidir. Bunday jarayonlarda mumtoz va zamonaviy lug'atlar o'rtasida aloqani yo'lga qo'yish milliy tilning va jamiyat mulaqot madaniyatining bir necha davrlarga milliy til madaniyati, e'tiqodi va boyligi bilan o'sib borishiga zamindir. Bu jabhada esa ta'lim sohasida turli unumli metod va ta'limiy o'yinlardan kengfoydalanish maqsadga muvofiq.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

O'qituvchilarning o'rni beqiyos bo'lib, o'quvchiga mumtoz so'z va izoh talab qiluvchi so'zlarning semalari batafsil va tushunarli berilishi lozim. Bu o'rinda "O'zbek tili izohli lug'ati" va turli mumtoz adabiyotlar izohli lug'atlaridan boxabar bo'lishlari talab etiladi. "Mumtoz matn va lug'atlar ustida ishlash" mavzusi dars soatlarini quyida keltirilgan materiallar va uslubiy

qo'llanmalar asos va ko'rinishida o'tishlari maqsadga muvofiqdir. Avvalo berilgan Alisher Navoiyning "Lison ut-tayr" kitobidan olingan "Talab vodiysi" parchasining nasriy bayonini o'quvchilarga tanishtirish, tahlil va tavsifini to'laqonli berib o'tish bilan boshlash lozim.

65-mashq. Matnni ifodali o'qing.\

Chun talab vo/diysig‘a qo‘y/sang qadam,
 Ollinga har/ dam kelur yuz / ming alam.
 Har dam anda/ yuz **malolat**/ yuzlanur,
 Har nafas ming/ **sa‘b** holat/ yuzlanur.
 Istamak ran/ji ko`ngulni/ zor etar,
 Topmomog`liq/ ruhni **af/gor** etar.
 Jonni kuydur/mak bo`lub mah/rumliq,
 Vaslining **mi‘/odi** noma‘/lumliq.
 Ranj-u **ko`shish**/ sanchibon jis/mingg`a **nesh**,
 Dardi noyob/ aylabon jo/ningni **resh**.
 Istabon top/may duri no/yobni,
 Mundadur tar/k aylamak as/bobni.
 Mol-u mulk-u/ har nedur **so/likka** band,
 To`rt **takbi/ri fano** ur/moq baland.
(Alisher Navoiy, “Lisonut-tayr”)
 (Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxatiga qaralsin, 1, 38-39-betlar).

Talab vodiysining sifati

(Nasriy bayoni)

Talab vodiysig‘a qadam qo‘ysang, oldingga har dam yuz ming dard-u alam duch keladi.

Har lahza unda yuz malollik, har nafas yuz ming o‘zga holat yuzlanadi.

Istamoqlik azobi ko'ngulni zor etadi, lekin topa olmaslik ruhni abgor etadi. Bunda jonni kuydirish mahrumlik, vaslga va‘dasi muddati– noma‘lumlik bo'ladi. Mashaqqat va kulfatlar jismingga nish sanchib, behad ulkan dard jismingni pora-pora qiladi. Sen noyob durni qo‘lga kiritishni xohlaysan, ammo uni topa olmaysan. Buning uchun dunyo asbob-uskunalarini tark etmoqzarurdir.

Solik o‘z yo‘lida g‘ov bo‘ladigan mol-u mulk va boshqa narsalardan voz kechib, foniylilikning to‘rt “ALLOHU AKBAR”ini baland ovozda aytmog‘i kerak.

(2, 157-bet).

“Talab vodiysi”dan olingan parcha tavsifidan so‘ng esa ajratilgan so‘zlarning ma‘nolariga to‘xtalgan holda, uni batafsil yoritish zarur. Bu mavzuning asosiy maqsadi bo‘lgan g‘oyani o‘z ichiga oladi.

MALOLAT – [a. – zerikish; tashvish, g‘ashlik] Ko‘ngil g‘ashligi, diltanglik.

* Amir Dushanbega kelgach.. uning – [Abdulhofizning] yosh qizini oldirib keldi, Temurshoh qizining o‘lgani sababli ko‘nglida paydo bo‘lgan malolatni bartaraf qildi. **S. Ayniy, Doxunda.**

AFGOR — yaralangan, majruh] kt.

1) Jarohat olgan, majruh.

2)Ezilgan. Qullik zanjirida afgor bo‘lganlar.. G‘. G‘ulom.

*Chori ota.. uzun, ser qadoq barmoqlari bilan chakkalarini ush lab, afgor bir holdacho‘kib o‘tirdi. **S. Nu rov. G‘**

1)arvon. Afgor etmoq (yoki aylamoq) Afgor holga solmoq. Yengolmasa aqling gar, Hayoting afgor etar. **Q. Muhammadiy.**

*Ta‘nayu malomat toshlari majruhu afgor ayladi. **Habibiy.**

KO‘SHISH – [f. – harakat, urinish; intilish; ovoragarchilik, tashvish] – ko‘shish qilmoq(yoki ko‘rsatmoq) – kam qo‘ll.

*Harakat qilmoq; intilmoq, chalishmoq.

*Lekin biz deymizki, turmushimizda bir qadar isloh yuzaga chiqsin, bema‘ni ishlarniyo‘qotaylik, dini islomning ravnaqiga ko‘shish qilaylik. **Oybek, Tanlangan asarlar.**

*Sal o‘tmay angladiki.. bu chaqqon davlatlar shunchaki Buxoroga qayishganlari..

«insoniyatning manfaatdorligi» uchun unga ko‘shish ko‘rsatishmayapti. **Sh. Xolmirzaev, Qil ko‘prik.**

* Bolam, dardni kasal odam bilsa, o‘ziyam tuzalishiga ko‘shish ko‘rsatar ekan. **Sh.Xolmirzaev, Saylanma.**

SOLIK – [a. – yo‘lchi, yo‘ldan yuruvchi; ochiq, bo‘sh yo‘l;

*sufiylikda uchinchi bosqichga yetishgan zohid]

*Tasavvufda: suluk (tariqat)ni ixtiyor qilgan, lekin hali biror maqom yoki martabagaerishmagan murid

TAKBIR – [a. • – kengaytirish, kuchaytirish; ulug‘lash, maqtash; xudoni ulug‘lab, «Allohu akbar» iborasini aytish]
*din. Allohni ulug‘lash bilan bog‘liq ibora («Allohu akbar» – Alloh buyukdir) nitalaffuz etish, tilga olish.
* Xatib domla.. oq bo‘yra ustidagi tobut yoniga boradi va sallasining peshini tushirib, takbir uchun qo‘l ko‘taradi. A. Qodiriy, Obid ketmon.
* Samad bo‘yoq indamay, chetga burilib ketdi. Shukur so‘fi shom namozi uchun takbir tushira boshladi. A. Qodiriy, Mehrobdan chayon.

(3, Foydalanilgan adabiyotlarga qaralsin).

66-topshiriq. Berilgan izohlardan matndagi ajratilgan so‘zlarning ma’nosini aniqlab, lug‘at daftaringizga ko‘chiring va yodlang:

a)Malolat	1) malol kelish; og‘rinish;
b)sa‘b	9) qiyin, ogir.
s)afgor	2) xor bo‘lish, ezg‘in holatga tushish;
d)mi‘od	3) muddat, ijro vaqti;
e)ko‘shish	4) sa‘y-harakat;
f)nesh	5) nish, tig‘;
g)resh	6) yara, jarohat;
h)solik	8) Komillik sari harakat qilayotgan kishi;
j)Takbiri fano	7) O‘tkinchi dunyo uchun haqni ulug‘lash;

(4,(a)219-bet, 2-jild; (g)620-bet, 2-jild; (f) 454-bet, 2-jild; (d)307-bet, 2-jild; (e)158-bet, 2-jildan).

69-topshiriq. Quyidagi izohlardan ajratilgan so‘zlarning ma’nosini aniqlab, lug‘at daftaringizga ko‘chiring va yodlang:

1) suv tagida harakat qilish, suzish;	G'avvosliq
2) sayin, sari;	Soyi
3) mashaqqat, mushkullik;	Tab
4) zavqli harakat;	Shavq
5) ot, ulov	Raxsh
6) davlat, boylik;	Ganj
7) yengil, chaqqon.	Sabukxez

SHAVQ a. – <i>histuyg'u, ehtiros; kuchli orzu, havas, istak</i>
<i>1 kt. Kuchli havas, intilish; qiziqish, ishtiyoq. Bu g'azalda.. yosh yigitning hissi, shavqi, nash'asi yangradi. Oybek, Navoiy.</i>
<i>*Bu tiladabiyot muallimi ta'lim va tarbiya ishini sevar, yuragida tobora kuchaygan bir shavq bilan maktabda ishlar edi. Oybek, Nur qidirib.</i>
<i>2 Shunday intilish, qiziqish tufayli yuzaga kelgan ko'tarinki ruhiy holat; zavq.</i>
<i>*Shavqqa to'lib kuylamoq. Guli: G'azalkim, so'zlagay ishqdin, safodin. G'azaldin bu kabi shavq olmagan kim Uyg'un va I. Sulton, Alisher Navoiy.</i>
<i>*Garmonchi ham shavqidan beixtiyor o'rtaga tushib, o'yin ayni doliguliga kelganda, maydon gumburlab ketdi. Oybek, Quyosh qoraymas.</i>

MATO – [a. – mol, ashyo; yuk]
<i>1 Gazlama, material, materiya. Paxta ipdan to'qilgan mato. Bunday bo'yoq bilan bo'yalgan mato o'ngib ketmaydi. «Fan va turmush».</i>
<i>2 Mol, buyum, narsa.</i>
<i>* -Yo qudratingdan, ishonmaydi-ya! – dedi Turobjon – [xotiniga] keltirgan matoni titkilab, – mana, chaynab ko'r! A. Qahhor, Anor.</i>
GANJ – [f. – Xazina, kon, boylik]
<i>1). Kt. Oltin, kumush, javohir, xazina.</i>

(7, foydalanilgan adabiyotlarga qaralsin).

XULOSA

Yuqorida keltirilgan barcha manba va metodlardan o'qituvchilarning foydalanishi va darslarning shu uslublar asosida puxta tayyorlashlari va ularning o'tilishi o'quvchilarda "Mumtoz matn va lug'atlar ustida ishlash" dars soatidan keng ko'lamli bilimlarga ega bo'lishlariga yo'l ochadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ona tili (Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 8-sinfi uchun darslik) O'zXTaV. Toshkent – 2019.
2. Lison ut-tayr(Qush tili). Sharofiddin SHARIPOV, f.f.n. Vahob RAHMON O'zRESda xizmatko'rsatgan madaniyat xodimi nasriy bayoni. "Tafakkur" nashriyoti, Toshkent – 2020.
3. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildli. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi", Davlat ilmiynashriyoti – 2006.
4. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildli. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi", Davlat ilmiynashriyoti – 2006.
5. Ona tili (Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 8-sinfi uchun darslik) O'zXTaV. Toshkent – 2019.
6. Lison ut-tayr(Qush tili). Sharofiddin SHARIPOV, f.f.n. Vahob RAHMON O'zRESda xizmatko'rsatgan madaniyat xodimi nasriy bayoni. "Tafakkur" nashriyoti, Toshkent – 2020. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildli. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi", Davlat ilmiynashriyoti – 2